

НЕОСТВАРЕНА ИДЕЈА ПРОФ. ЖИВОЈИНА ЋУЛУМА

МИЛАН РАДОВАНАЦ

Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11060 Београд, Србија

Резиме: Почетком 1977. године, физичар, проф. Универзитета у Новом Саду, Живојин Ћулум, тада председник Друштва математичара, физичара и астронома САП Војводине, и председник Астрономског друштва "Нови Сад", предложио је Астрономској опсерваторији у Београду занимљиву идеју о подизању једне заједничке станице на Фрушкој Гори. Станица је према његовој замисли требала имати научно наставни карактер, за потребе Универзитета и мање научне програме, а која би била заједнички центар сеизмолога, метеоролога и астронома, за шта је била заинтересована и ЈНА. Овај невелики рад бави се презентацијом ове идеје и околностима у којим је пласирана.

Било да је реч о популаризацији астрономије у Новом Саду и Војводини (од 1950. године), иницијативи и оснивању Подружнице Астрономског друштва "Руђер Бошковић" из Београда (1954), иницијативи за подизање Народне опсерваторије (1955, 1959, 1963, 1975 и 1985) на Петроварадинској тврђави, а потом на теренима данашњег СПЕНС-а (1976 и 1977), оснивању Астрономског друштва "Нови Сад" (АДНОС - 1974), све до још једне иницијативе за подизање Народне опсерваторије на Петроварадинској тврђави (1985) па до саме њене реализације (1990), у свему је, четири пуне деценије, као посебно значајан актер, учесник био проф. Живојин Ћулум (Батајница, 1911- Нови Сад, 1991).

О његовим идејама, иницијативама и активностима, током дужег периода, у више наврата, писали су његови сарадници у реализацији иницијатива и идеја, понајвише Јарослав Францисти (1997, 2002, 2005 и 2009), али и Божидар Д. Јовановић (2007).

Да ли зато што су сматрали да није толико значајна ни битна, или можда зато што за њу нису ни знали, што је мање вероватно, тек једну његову идеју за коју сматрамо да је врло интересантна и значајна, а коју је покушао да релизује са Астрономском опсерваторијом у Београду, али и са још неким актерима, они у овим радовима нису ни споменули.

Ова Ћулумова идеја, коју ћемо представити касније, а за коју смо податке нашли у архиви Астрономске опсерваторије, "пала" је почетком 1977.

године, у време кад су у Новом Саду на углу улица Сремске и Радничке, текли радови на реализацији његове друге идеје, адаптацији старог фабричког водоторња за потребе будуће Народне опсерваторије (од које на овој локацији ипак неће бити ништа, јер су радови током пролећа обустављени и овај простор добио другу намену - СПЕНС), односно у време кад је Астрономска опсерваторија у Београду улагала велике напоре и средства да пронађе најпогоднију локацију за изградњу висинске астрономске станице.

Управо по питању ове, висинске астрономске станице, в. д. директора Астрономске опсерваторије, Милан Мијатов, потписао је налог, којим је 16. марта 1977. године (АО, бр. 348/77), на пут у Нови Сад, на разговоре са представницима САП Војводине, у вези изградње висинске станице на Фрушкој Гори, као једне од могућих опција, упутио др Ђорђа Телекија, астрономског истраживача и мр Георгија Поповића, астрономског сарадника, и председника Комисије за висинску станицу. Иако се његово име не налази на званичном документу о упућивању у Нови Сад, али на овим разговорима са стране Опсерваторије, учествовао је и мр Драгомир Олевић.

По повратку у Београд, Поповић и Телеки су, 20. марта (АО, бр. 379/77), Научном већу Астрономске опсерваторије о овим разговорима поднели следећи извештај:

На основу решења Директора Астрономске опсерваторије бр. 348 од 15. III 1977. год., отпутовали смо 16. марта 1977. год., у Нови Сад, где смо имали исцрпан разговор о нашем пројекту висинске станице са Проф. Др. Ђулумом, председником Друштва математичара, физичара и астронома САП Војводине и председником Астрономског друштва "Нови Сад".

Професору Ђулуму смо детаљно изложили наше планове у вези висинске станице, као и оно што је на том плану већ урађено.

Он нас је известио да се, у вези са писмом Др. Ђ. Телекија од 2. II 1977 (писмо написано у складу са одлуком Комисије за висинску станицу) у којем је нуђена сарадња на пројекту висинске станице, а након недавног земљотреса, у Новом Саду појавила идеја да се на Фрушкој гори постави једна сеизмолошко-метеоролошко-астрономска станица. Пошто је за овакву станицу заинтересована и ЈНА, он верује да има реалних могућности да се она формира већ 1977-1978. године.

После опитних информација разговор се водио о два пројекта: пројекту станице на Фрушкој Гори и пројекту висинске станице.

Станица на Фрушкој Гори. У вези ове станице Проф. Ђулум је изнео да би станица првенствено имала научно-наставни карактер, а служила би потребама Астрономске опсерваторије у Београду и Универзитета у Новом Саду. Астрономска опсерваторија помогла би станицу уступањем екваторијала од 35/600 цм, пружила би помоћ при планирању и извођењу градње, као и при избору места. Астрономи Београдске опсерваторије обезбедили би посматрачки кадар и омогућили Новосадским стручњацима да се усаврше у посматрачким пословима, као и да сами врше посматрања.

Организације из Војводине прихватиле би целокупне трошкове изградње свих објеката, међу којима и куполе пречника 10 м са неколико нузпросторија. Станица би била на око 500 м надморске висине, а 15 км удаљена од Новог Сада.

Изјашњавајући се о пројекту станице на Фрушкој Гори, констатовали смо да је истицање локације на Фрушкој Гори за нас сасвим неочекивано (нисмо благовремено прочитали чланак о станици у Новосадском „Дневнику“ од 3. III 1977. год.), али смо одмах саопштили да локација на Фрушкој Гори не може задовољити потребе једне савремене астрономске висинске станице, па према томе, пројекат астрономске висинске станице на погодном астроклиматском подручју и даље остаје актуелан. Оценили смо да је повољна околност што се станица формира као заједнички центар сеизмолога, метеоролога и астронома, посебно са становишта инвестиционих улагања, и што је за пројекат заинтересована ЈНА. С обзиром на реалне могућности њеног брзог формирања на локацији Фрушке Горе, подржали смо идеју формирања новог астрономског посматрачког центра на нивоу универзитетских потреба и мањих научних програма. На крају смо изразили уверење да ће Астрономска опсерваторија највероватније подржати пројекат станице на Фрушкој Гори, водећи при томе рачуна да се истовремено отпочне реализовати заједничка сарадња на пројекту висинске станице на погодном астроклиматском подручју.

Висинска станица. Говорећи о висинској станици Проф. Ђулум је истакао потребу формирања једне међурепубличке станице (првенствено за станицу заинтересовати Црну Гору, Војводину, Косово). Такође је изнео мишљење да постоје реални изгледи да Извршно веће САП Војводине новчано потпомогне набавку савременог инструмента за потребе висинске станице ако би се Астрономска опсерваторија сада укључила у пројекат станице на Фрушкој Гори. С обзиром на значајна улагања у пројекат аматерске опсерваторије у граду, и планирана улагања у пројекат станице на Фрушкој Гори, Проф. Ђулум не препоручује да се ове године траже средства од Извршног Већа САП Војводине за пројекат висинске станице. Он сматра да акција висинске станице треба да буде продужетак заједничке сарадње која би отпочела пројектом изградње станице на Фрушкој Гори. Препоручује да се размотри погодност терена Црне Горе за постављање висинске станице.

Ми смо обавестили Проф. Ђулума да ћемо наставити рад на пројекту висинске станице. Органи Опсерваторије размотриће могућност усаглашавања пројекта станице на Фрушкој Гори, са пројектом висинске станице. Такође смо изјавили да ће будућа висинска станица бити подигнута на месту које најбоље задовољава прокламована начела (Акт Астрономске опсерваторије бр. 09/178 - 1977).

Разговорима је присуствовао и Мр. Д. Оливић, који се слаже са текстом овог извештаја.

Овај извештај су потписали, као председник Комисије за висинску станицу, Георгије Поповић и као члан ове Комисије, Ђорђе Телеки.

Осам дана касније, 28. марта (АО, бр. 404/77), председник Комисије за висинску станицу, Георгије Поповић, у име Комисије, Научном већу Опсерваторије, које још није разматрало претходни извештај о разговору у Новом Саду, упутио је сажет закључак Комисије о тим разговорима, који гласи:

После разговора са Проф. Др. Ж. Ђулумом у Новом Саду, Комисија за висинску станицу закључила је да се конкретни облици и обим сарадње са САП Војводином, у вези астрономске станице на Фрушкој Гори могу дефинисати тек по завршетку инвестиционог конкурса Републичке заједнице науке. Предлажемо да се до тада не прихватају обавезе у вези станице на Фрушкој Гори.

Ова два извештаја Комисије за висинску станицу, на Научном већу Астрономске опсерваторије, као посебна тачка дневног реда, "Извештај о разговорима вођеним у Новом Саду о висинској станици", нашла су се тек на 23. седници, одржаној 20. априла 1977. године, како стоји у Записнику са те седнице (АО, бр. 531/77).

Међутим, у Записнику о расправи по овој тачки, стоји записано тек следеће:

Научно веће је информисано о последњим активностима Комисије за висинску станицу. Научно веће се слаже да се траже средства од Извршног већа СР Србије заједно са сеизмολозима. Потребно је тражити укупна средства. Покушати поново да се у ову акцију укључи и институт за астрономију ПМФ.

На основу овог штурог записа, осим да се расправљало о разговорима вођеним у Новом Саду, и предлога да се у ову акцију укључи и Институт за астрономију ПМФ-а, не може се јасно закључити који је став по њима заузело Научно веће.

Углавном, у следећим записницима Научног већа Астрономске опсерваторије, током годину дана, разговори вођени у Новом Саду и станица на Фрушкој Гори, нигде није споменута.

Како је Опсерваторијина Комисија у извештају о разговорима вођеним у Новом Саду са проф. Ђулумом истакла да је истицање локације на Фрушкој Гори за висинску станицу за њу било сасвим неочекивано, зато што претходно нису прочитали шта је о том проблему написано у новосадском "Дневнику" од 3. марта 1977. године, да би овде представили и ту "карику која недостаје", дошли смо до тога чланка, па и њега преносимо у целости:

ИНИЦИЈАТИВА НОВОСАДСКИХ АСТРОНОМА АМАТЕРА

ЗВЕЗДАРНИЦА НА ФРУШКОЈ ГОРИ

НА ГОДИШЊОЈ СКУПШТИНИ АСТРОНОМСКОГ ДРУШТВА "НОВИ САД" ЗА ПРЕДСЕДНИКА УПРАВНОГ ОДБОРА ПОНОВО ИЗАБРАН ЖИВОЈИН ЂУЛУМ

Постоји могућност да се у близини Новог Сада, у срцу Фрушке горе, подигне велика научна астрономска станица. У прилог ове идеје изјаснили су се прексиноћ новосадски астрономи аматери на годишњој скупштини Астрономског друштва "Нови Сад". Том приликом је за председника управног одбора АДНОС-а поново изабран професор Универзитета Живојин Ђулум.

Идеја о подизању звездарнице на Фрушкој гори потекла је од београдске Астрономске опсерваторије. Астрономи су, наиме, суочени са чињеницом да су у Београду веома погоршани услови за астрономска осматрања. Зато је доведен у питање опстанак ове астрономске опсерваторије и тражи се погодно место за њено преселење.

Изградња научне астрономске станице на Фрушкој гори представљала би, свакако, значајан подстрек војвођанској науци у овој области. Зато није случајно што су се астрономи аматери "загрејали" за ову идеју и очекују подршку, тим више што је у току подизање народне астрономске опсерваторије у Новом Саду. Предстоји да се преуреди бивши водоторањ на углу Сремске и Радничке улице, у близини стадиона "Војводине".

Радови су почети крајем прошле године и до сада је утрошено 40.000 динара. Већ је оспособљена једна просторија у коју ће се ових дана уселити чланови АДНОС-а. За уређење народне опсерваторије потребно је да се ове године уложи још 700.000 динара.

Овај чланак у "Дневнику" потписан је иницијалима С. Ј., што значи да његов аутор није Живојин Ђулум, али је највероватније он писцу овог чланка саопштио ову иницијативу, или је аутор чланка можда био и присутан на наведеној Скупштини Друштва, па је чуо за њу, опет наравно, од Живојина Ђулума.

После презентације горњих докумената, у којима има понешто и контрадикторних ставова да ову проблематику мало појаснимо!

Астрономска опсерваторија из Београда је имала идеју, која је већ била у фази реализације, тамо средином двадесетих година прошлог века, да уместо садашње локације у Београду, опсерваторију подигне на Фрушкој Гори, али због разних разлога није дошло до те реализације.

О Фрушкој Гори као локацији, овај пут за подизање висинске станице, не превише озбиљно, размишљало се и у времену кад су се одвијали горе наведени догађаји, јер су предузета испитивања ту локацију, уз већ постојећа сазнања, брзо отклонила као погодну за ту сврху. Дакле, претпостављамо да

је Живојин Ђулум, са својим сарадницима, знао за те идеје Астрономске опсерваторије, па је ипак он (они) покренуо иницијативу да се на Фрушкој Гори подигне једна, не много велика и претенциозна астрономско-сеизмолошко-метеоролошка станица, која би била знатно јефтинија а у чијем подизању и коришћењу је, по његовој замисли, требало да учествује више заинтересованих страна: Астрономска опсерваторија из Београда, АДНОС, Новосадски Универзитет, ЈНА, ... која би се користила за мање научне, мерне и едукативне сврхе.

Овакаву Ђулумову идеју Астрономска опсерваторија је подржавала, али, за њу је у овом моменту неупоредиво преча потреба била подизање једне модерније висинске станице, за њене научне потребе, које јој више није могла да обезбеди локација на Лаудановом шанцу у Београду, употребно обезвређена разним загађењима - светлошћу, смогом, буком, потресима, итд.

Године су пролазиле, а ова замисао никако да буде реализована али је и даље живела!

Као тема разговора била је присутна и 16. септембра 1984. године у Новом Саду, приликом обележавања 30 година од оснивања подружнице Астрономског друштва "Руђе Бошковић", и 10 година од оснивања Астрономског друштва "Нови Сад" - АДНОС-а. Том приликом гости проф. Живојина Ђулума, и његових сарадника (др Божидара Јовановића, Јарослава Францистија и др.), били су директор Астрономске опсерваторије из Београда Миодраг Митровић, др Софија Сацаков и др Милан С. Димитријевић. Управо овај задњи у "Васиони", бр. 1-2, из 1985. године, под насловом *30 година астрономије у Новом Саду*, оставио је писани траг о обележавању ових годишњица, где је између осталог констатовао и следеће: *... а дискутовано је и о проблемима евентуалне касније изградње висинске станице ове опсерваторије (Народне опсерваторије у Новом Саду) на Фрушкој Гори. Том приликом Миодраг Митровић је предложио да Астрономска опсерваторија помогне опремање будуће народне опсерваторије".*

И поред свих жеља и планова од изградње једне вишенаменске станице на Фрушкој Гори није било ништа.

Ђулумова идеја је била, најмање је што можемо рећи, хвале вредна, и да је била реализована, с обзиром на близину великих високошколских центара, Новог Сада, Београда, Сомбора, Суботице, ... могла је бити стедиште младих научних талената и за Србију би можда била и значајнија, но што је то данас, рецимо Петница!

Литература

Архива Астрономске опсерваторије.

Јовановић Д. Божидар: 2007, Чињенице поводом тридесетдогодишњице рада Астрономског друштва «Нови Сад», Развој астрономије код Срба IV, *Публ. Астрон. Друштва „Руђер Бошковић“*, св. 7, 199-208.

NON REALIZED IDEA OF PROF. ŽIVOJIN ĆULUM

Early in 1977th the physicist, prof. of University of Novi Sad, Živojin Ćulum, then president of the Society of mathematicians, physicists and astronomers of Vojvodina, and president of the Astronomical Society "Novi Sad", proposed to the Astronomical Observatory in Belgrade, the interesting idea to build a joint observational station at Fruška Gora. The station, according to his idea, should have a scientific and educational character, for the University needs and for the smaller scientific programs. It would be the common for seismologists, meteorologists and astronomers, for which was interested as well and Yugoslav army. This paper deals with the presentation of this idea and circumstances in which it was proposed.